

ACC. N:R M. 9876: 1-7.

Landskap: Småland ..... Upptecknat av: Jacob Lilliecreutz
Härad: Östbo ..... Adress: Amnne, Kärda
Socken: Kärda ..... Berättat av: .....
Uppteckningsår: 1941. .... Född år 1887 i Kärda

Järnets historia.

p. 1-7.

Järn använda vi alla dagligdags - vi ha till och med järn i blodet och järn i hjärnan - även om man inte är järnarbetare. Men likväl tvista de lärde än i dag om järnets ålder. När börjad människorna först att användä sig av denna verkliga metallernas konung? Det är en fråga, som man - som mycket annat - en gång trodde sig ha löst genom svaret i historieböckerna: "Vid slutet av bronsåldern började människorna att använda järn istället för kopparlegeringar till sina vapen och verktyg."

Men den moderna forskningen börjar numera ställa sig litet tveksam om, huruvida kopparlegeringar verkligen användes tidigare än människorna än järnet.

Envar, som har den ringaste insikt om järnet, dess förekomst här på jorden, dess framställningssätt och egenskaper, vet att ingen annan metall är så rikligt och allmänt förekommande. Ingen metall är heller så lätt att framställa. I vissa fall förekommer ju järnet t.o.m. rent i naturen, inte bara i form av s.k. meteorjärn utan även som gruvjärn. Dessutom finns överallt i myrmarker och på sjöbottnar utfällningar av järn, s.k. myr-malm. Bevisligen var det också denna myr-malm, som först blev föremål för bearbetning i någon större skala. Man torde inte göra sig skyldig till något ~~större~~ större misstag, om man påstår, att myr-malmen gav anledning till järnets upptäckt - och att järnet i människans tjänst är ungefär lika gammalt som elden i människans tjänst.

Vi kunna mycket lätt tänka oss, att en stenåldersmänniska råkat göra upp en väldig stockeld just på ett ställe, där myrmalm förekom. Av hettan smälte malmen och rann ut i en sträng - kanske förmod som en spjutspets. Stenåldersmannen upptäckte, att denna nya, underliga sten dugde att använda som vapen ^{LÄNDS UNIVERSITETS} och därmed svar alla tidens största uppfinning gjord. ^{FOLKMINNESSAKIV}

Denna teori - att järnet är den första metall, som i nytosyfte använts av människor och att koppar ~~och~~ tenn långt senare tagits ~~å~~ bruk - förfäktas på det livligaste av en hel rad framstående metallurgiska vetenskapsmän med professor Ludw. Boeck, författare till "Geschichte des Eisens" (Järnets historia), i spetsen. Här i Sverige har professorn i metallurgi och hyttkonst vid Tekniska Högskolan, E. G:son Odelstjerna, gjort sig till talesman för samma åsikt. Han framhåller, att konsten att utnaturen framställa koppar och tenn och att i lämpliga former legera dessa metaller måste anses vara så oerhört mycket svårare än att ur en metallersten eller ur myrmalm framställa brukbart järn, att det skulle vara ett stort hopp i utvecklingen om människorna först gjort den svårare uppfinningen (kopparlegeringens framställning) och först tusentals år senare lyckats göra den lättare uppfinningen (framställning av järn.)

Även den framstående vetenskapsmannen, O. von Lippman hävdar med bestämdhet, att järnet varit i människobruk långt före kopparen. Redan 4.000 år före vår tideräkning början använde

egyptierna, enligt Lippmans påstående, järnet. Detta bekräftas ock av det fynd, som den engelska vetenskapsmannen Hill gjorde härom året under arbeten med restaurering av Keopspyramiden (Chufus pyramid). Där hittade han i pyramiden under ett orubbat stenblock, en järnslägga, ej olik de släggor, som änk i dag användas av stenhuggare på Västkusten. Släggan hade tydligen blivit kvarglömd av någon arbetare, som för c:a 5000 år sedan trälade i Farao Chufus tjänst.

Detta "världens äldsta järnstycke" förvaras nu i British Museum.

De äldsta järndistrikten i Egypten lågo vid Kordofan och där förekomme nu massor av lämningar av järnugnar, vilka av vetenskapsmän förklarats vara 5- ä 6000 år gamla. Det finns ock väggmålningar som visa framställningssättet och tekniken vid den äldsta järnframställningen. Det egendomliga är, att man även här i Sverige funnit lämningar av järnugnar, som i detalj äro lika ugnarna i Kordofan och där myrmlmsjärn, s.k. osmundsjärn framställts. Professor Odelstjern vill göra gällande, att de ugnar av detta slag, som han påträffat i Öster-Färnebo i Gästrikland, använts redan 2.000 år före vår tideräkningns början - alltså skulle Gästrikksmederna redan ~~4.000~~ ^{för} 4.000 år sedan varit föregångsmän, liksom i våra dagar, då Sandviksstålet gör sina triumffåg runt kring världen.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

En annan vetenskapsman, von Luschan, påstår att negerna i Afrika varit de, som lärt egyptierna järntillverkning.

Babylonierna och assyrierna använde, enligt professor Boeck, järnet sedan uråldrig tid, men de tillverkade det ej själva utan togo det av underkuvade folk, moschern, libarerna och kabylerna.

I kilskrifternas kallas järnet partsil. En kilskrift från 800 år före Kristi födelse berättar att då konung Ful erövrade Damaskus, erhöll han vid fredsslutet av konungen i Damaskus 5.000 talenter järn (2000 tons). Vid utgrävning av Nineves ruiner hittade den franske residenten i Mosul, M:r Place, ett helt "järnmagasin", härrörande sig från Damaskus, vars smeder, järn och stål redan år 1590 före vår tideräkning början voro så berömda, att smederna till en början, då staden erövrades av frammande konungar, vanligen blevo bortrövade av segraren som segerpris. Under Roms storhetstid anlade också kejsar Diokletianus i Damaskus stora vapenfabriker för sina armeer. Det var från dessa fabriker de så högt berömda och ännu med en slags vidskeplig vördnad omnämnda "damascenerklingorna" härstammade. Under korsningstid kommo en dylika vapen till Europa.

Även israeliterna tycks ha känt järnet och dess tillverkningssätt långt före vår tideräkning början. Att de känt järnet före den egyptiska träldomens tid framgår därav att redan i Första Mosebok omtalas smeden Tubalkain. Namnets första del, Tubal, betyder järnslag.

Araberna kände bevisligen järnet och järntillverkningen mer än 3.000 år före Kristus. Då lågo de nämligen i strid med egypterna om de stora bergverken vid Sinai, där järn bröts under tredje dynastiens tid. Lyderna - även de en semitisk folkstam - levererade under konung Albyates tid stål till grekerna.

Vad de indoeuropeiska folken beträffar, sjunga indererna (vilka liksom vi härstamma från Himalayas högfjäll) redan i de gamla Rigvedasångerna, som diktades c:a 3.500 år före vår tideräkningens början om järnet. Från dessa dikter ha vi ock järnets benämning. Då det torde vara av intresse för "järnets arbetare" i våra tider att veta, hur ordet utvecklats under århundradenas lopp, anför jag järnets benämning från början till våra dagar:

Roten till ordet är AIS, som betyder lysande, glänsande.

Sanskrit: Ayas. Zend: Ayanh
Medelhögtyska: yseren, isen.

Gammalsaxiska: isern, isen
Gammalnederländska: isern, isen: nynederländska: isen, is-
zer

Gammalnordiska: Jarn, Iarn

Svenska: Järn

Danska: Issen I. Järn

Waelniska: Hayern, haiarn

Gaeliska: Iarrum

Gammalspanska: iarran

Engelska: iron

Cornwalliska: hoarn

Nyspanska: hierro

Portugisiska: ferro

Franska: fer

Italienska: ferru

Latin: Ferrum

Holländska: irzer

Armeniska: honarn.

Professor F. Kuntze (nu prof. emeritus vid Heidelbergs universitet) säger att det kältiska ordet Isarno skall vara stamordet till tyskannas Eisen och danskarnas issen under det att vårt ord järn har direkt härledning från den österländska stam-
men ayas.

Även perserna omtala järnet i sin heliga bok Zehavesta. I dess första bok, Venidad, beskrives utförligt järnets tillverkning. Kineserna lärde sig enligt sina gamla urkunder, att tillverka järn under kejsaren Fo H's tid. I boken Schu-King, vars första del författades under kejsare Yu - vilken besteg tronen år 2357 före Kristus - omtalas järn; TIT och stål: LOW. Kinas äldsta järnverk befunnors sig i provinsen Ho, vars ofantliga järnmalms- och kollager bearbetas än i dag. I ett bortåt fyra tusen år gammalt, kinesiskt verk - Pi-tan - beskrives tillverkningen sålunda varefter det överstrykes med lera, glödgas och därefter hamras." Sättet är ungefär detsamma, som användes vid tillverkningen av damascenerklingor.

Även japanerna kunde tidigt konsten att framställa stål. Det var vår svenske märkesman Swedenborg, som i sitt verk "De Ferro" /Om järnet/ först beskrev de gamla japanernas ståltillverkningsmetod: "De utsmida sitt ojämna järn i slingor, som de nedgräva på sumpiga ställen för att efter några år yppgräva det och smida om det - samt så nedgräva det igen. Efter 8 -10 år först blir stålet efter många nedgrävningar och omsmidingar fullt färdigt."

Jag har med mitt lilla kåseri sökt visa, att järnet är den äldsta nyttometallen och att "järnarbetarna" äro de äldsta yrkesmännen / undantagandes jordbrukarna./ Att jag här huvudsakligast behandlat järnets historia i de gamla kulturländerna

Även perserna omtala järnet i sin heliga bok Zebavesta. I dess första bok, Venidad, beskrives utförligt järnets tillverkning. Kineserna lärde sig enligt sina gamla urkunder, att tillverka järn under kejsaren Fo H's tid. I boken Schu-King, vars första del författades under kejsare Yu - vilken besteg tronen år 2357 före Kristus - omtalas järn; TIT och stål: LOW. Kinas äldsta järnverk befunnos i provinsen Ho, vars ofantliga järnmalms- och kollager bearbetas än i dag. I ett bortåt fyra tusen år gammalt, kinesiskt verk - Pi-tan - beskrives tillverkningen sålunda

" Smitt järn böjes och vrides och osmitt kastas där emellan varefter det överstrykes med lera, glödgas och därefter hamras." Sättet är ungefär detsamma, som användes vid tillverkningen av damascenerklingor.

Även japanerna kunde tidigt konsten att framställa stål. Det var vår svenske märkesman Swedenborg, som i sitt verk "De Ferro" /Om järnet/ först beskrev de gamla japanernas ståltillverkningsmetod: " De utsmida sitt ojämna järn i slingor, som de nedgräva på sumpiga ställen för att efter några år yppgräva det och smida om det - samt så nedgräva det igen. Efter 8 -10 år först blir stålet efter många nedgrävningar och omsmidingar fullt färdigt. "

Jag har med mitt lilla kåseri sökt visa, att järnet är den äldsta nyttometallen och att " järnarbetarna" äro de äldsta yrkesmännen / undantagandes jordbrukarna./ Att jag här huvudsakligast behandlat järnets historia i de gamla kulturländerna

-7M. 9276:7.

LUNDS UNIVERSITET
FOLKMINNESÅRBY

beror inte på, att jag tror, att järnhanteringen är äldre där än hemma i "Järnbäraland" utan därpå, att man ju måste ha historiska urkunder att åberopa, när man vill bevisa en sak. Och våra "järnmän" här i norden ha aldrig varit några vidare skrivkarlar, som lämnat dokument efter sig. Dock hoppas jag att ^{få} en gång få återkomma med en liten historia om vår första järntillverkning i Sverige